

Zsoltárok, himnuszok, lelki énekek — II.*
Szövegek az Efézus 5,19 és Kolossé 3,16 értelmezéséhez
a latin egyházatyák korából

Fordította: Dejsics Konrád OSB

Marius Victorinus: In epistolam Pauli ad Ephesios¹

Szólván magatok közt zsoltárookban (in psalmis) és himnuszokban (hymnis) és lelki énekekben (canticis spiritualibus). (E 5,19) Maguk közt tehát semmi mást ne szóljanak, mint zsoltárokat (psalmos), mint himnuszokat (hymnos), mint énekeket (cantica). Hogy ezek között mi a különbség, azt alkalmas helyen majd elmondjuk, végső soron ugyanis minden Isten dicséretétől zeng (sonant), és azt hirdeti, hogy az embernek Istenbe kell vetnie reményét. Ezek a felsoroltak azonban, ha így történnek, valóban lelkiek (spiritalia) lesznek. Énekeljük (cantemus) tehát ezeket, mégpedig szívünkben énekeljük (cantemus in cordibus) őket úgy, amint ő maga is hozzáfűzi: énekelvén és zsoltározván (cantantes et psallentes), hálaikat adván mindenkor mindenekért a mi Urunk, Jézus Krisztusnak nevében az Istennek és Atyának. (E 5,20)² Énekelvén (cantantes) azokat, amiket énekhangon adnak elő (quae voce proferuntur); zsoltározván (psallentes) — azaz lantot vagy más hangszereket pengetve és megszólaltatva (percutientes et moventes vel citharam vel caetera organa)— azokat, amiket Dávid próféta is húrokra és cimbalmokra³ (in chordis et in cymbalis) szánt.

* Ld. az I. részt (ford. Hanula Gergely): „Zsoltárok, himnuszok, lelki énekek. Görög egyházatyák Efézus 5,19 és Kolossé 3,16 értelmezéséhez”, *Magyar Egyházzene XI* (2003/2004) 83–106. — A bibliafordításokra (különösen Kol 3,16skk. és E 5,19) vonatkozólag uo. 2. jegyzet.

¹ Lib. II. Migne *Patrologia Latina* (a továbbiakban: PL) VIII. 1286.

² A továbbiakban nem jelölöm külön az E 5,19-ből vett idézeteket. Mind ez az igevers, mind pedig a Kol 3,16skk. fordítása (ha a szöveg nem tér el), külön-külön mindvégig lehetőleg azonos lesz az első előfordulás szerint. A bibliai szövegek fordításában — a felelős szerkesztő kérésére — a Károli és Káldi nevével fémjelzett hagyományos biblikus nyelvet vettem alapul a jelen összeállítás sajátos céljainak megfelelően apró módosításokkal (a következtetesség érdekében). Ha a latin szöveg in + abl. szerkezettel fejezi ki (semitizmusként) az eszközhatározót, akkor -/ban/ben raggal adom vissza.

³ A hangszerek megnevezésében a hagyományos fordításokat alkalmazom (ehelyt sem mai húros hangszert, hanem ütőhangszert kell érteni).

Ambrosius Mediolanensis: De institutione virginis⁴

Ha egyszer meghaltál a világnak, kérlek, ne érintsd, ne tapogasd azokat a dolgokat, amelyek e jelen világhoz tartoznak, hanem mindenkor *zsoltárookban* (in psalmis) és *himnuszokban* (hymnis) és *lelki énekekben* (canticis spiritualibus) vond ki magadat e világ életmódjából úgy, hogy nem az embernek, hanem az Istennek énekelsz (cantans). (Kol 2,20–21) Ahogy Szűz Mária is tette, szívedben forgatva (L 2,19). Mint egy jó barika, kérődzd szájadban az isteni parancsokat, s mondd te is: *Gyakorlom magam a te csodálatos dolgaidban.* (Ps 118,27)

Ambrosiaster: Commentaria in Epistolam ad Ephesios⁵

Teljesedjete be Lélekkel, szólván magatok közt zsoltárookban (in psalmis) és *himnuszokban* (hymnis) és *lelki énekekben* (canticis spiritualibus), *énekelvén és zsoltározván* (cantantes et psallentes) *szívetekben az Istennek.* A Szentlélek a lelki (rationabilem) életet kedveli, mert ha helyesen élünk, beteljesedünk vele, amint ő maga mondja, hogy az Isten ajándékát különféle dallamokon (diverso vocis canore) megvalljuk és magasztaljuk, azért, hogy az Isten dicséretét minden nyelv énekelje (canatur). Akiben ugyanis megvan a Lélek, szüntelen lelki dolgokon elmélkedik (spiritualia meditatur), hogy ne csak ajkain legyen, hanem szívéből is előtörjön — amiatt, amit az Úr régen mondott a próféta által, így szólt ugyanis: *E nép ajkaival tisztel engem, szíve pedig távol van tőlem.* (Is 29, 13)

Ambrosiaster: Commentaria in Epistolam ad Colossenses⁶

Krisztusnak beszéde lakozzék tibennetek gazdagon minden bölcsességben tanítván és intvén egymást zsoltárookban (in psalmis) és *himnuszokban* (hymnis) és *lelki énekekben* (canticis spiritualibus); *hálával* (in gratia) *énekelvén* (cantantes) *a ti szívetekben Istennek!* (Kol 3,16)⁷ Arra figyelmeztet, hogy szüntelenül azokon a dolgokon elmélkedjünk, amik Krisztust zengik (sonent): azok legyenek szívünkben, amik szüntelenül hálát adnak az Atyaistennek; hogy neki szolgáljon a csengő énekhang (vox canora), őt dicsérje a zsoltár (psalmus), magasztalja a himnusz (hymnus). Egyedül ő ismerje ezeket, aki átlátja a lélek rejtett dolgait, ő, akitől jutalmunkat is reméljük. Azt parancsolta, hogy szívünkben énekeljünk (cantari), nehogy az az emberek tetszését keresse és elveszítse gyümölcsét.

⁴ Cap. XVI (103). PL XVI. 330.

⁵ PL XVII. 398.

⁶ PL XVII. 437.

⁷ A továbbiakban nem jelölöm külön a Kol 3,16skk-ból vett idézeteket. Ha a latin szöveg in + abl. szerkezettel fejezi ki (semítizmusként) az eszközhatározót, akkor a „zsoltárookban” stb. szavak esetén -/ban/ben raggal adom vissza.

Hieronymus Stridoniensis: *Commentaria in Matthaem*⁸

Hogy beteljesedjék, ami a próféta által mondatott, mondván: Megnyitom példabeszédekre az én számat, feltárom a világ alapításától fogva rejtett dolgokat. (Mt 13,35) Ez a tanúságtétel a hetvenhetedik zsoltárból való (2. v.). Néhány kódexben olvastam —s talán a gondos olvasó is felfedezi ugyanezt azon a helyen, ahol mi is és az elterjedt szövegváltozat (Vulgata editio) is ezt írja: *Hogy beteljesedjék, ami a próféta által mondatott, mondván—*, hogy ez olvasható: *Izaiás próféta által, mondván*. Minthogy viszont a fenti idézet egyáltalán nem volt fellelhető Izaiásnál, a bölc férfiaki véleményem szerint ezért hagyták ki (Izaiás nevét). Én viszont úgy gondolom, hogy eredetileg így volt olvasható: *ami Aszáf próféta által íratott meg, mondván*. A hetvenhetedik zsoltár ugyanis, amelyből ez a tanúságtétel való, Aszáf próféta neve alatt olvasható. S először a másoló (scriptor) nem értette az Aszáf szót, és az író (scriptor) hibájának róttá fel, majd pedig Izaiás nevére igazította ki, akinek a neve kézenfekvő volt. Így hát meg kell jegyeznünk, hogy a *zsoltárok* (psalmis) és *hymnuszok* (hymnis) és *Istenről szóló énekek* (canticis Dei) esetében nem csak Dávidot kell prófétának nevezni, hanem a többieket is, akiknek ott szerepel a neve: Aszáfot, Idithet, az ezrahita Emánt és Etánt, és Kóré fiait és a többieket, akiket megemlíti az Írás.

Hieronymus Stridoniensis: *Commentaria in Epistolam ad Ephesios*⁹

Szólván egymás között zsoltárookban (in psalmis) és hymnuszokban (hymnis) és lelki énekekben (canticis spiritualibus), énekelvén és zsoltározván (cantantes et psallentes) szívetekben az Úrnak. Aki megtartóztatta magát a bor részegségétől, melyben tobzódás van (E 5,18) s helyette a Lélekkel telt el, az képes arra, hogy mindent lelkileg (spiritualiter) fogjon fel, a zsoltárokat, hymnuszokat és énekeket (psalmos, hymnos et cantica) is. Hogy pedig mi a különbség zsoltár (psalmus), hymnusz (hymnus) és ének (canticum) között, a Zsoltárok könyvéből (in Psalterio) teljességgel megtudhatjuk. Mármost tehát röviden: hymnuszoknak (hymnos) kell mondani azokat, amelyek Isten nagyságát és fenségét hirdetik, és minduntalan megcsodálják az ő jótéteményeit és tetteit. Ezt mindazok a zsoltárok (psalmi) tartalmazzák, melyek alleluával kezdődnek vagy végződnek, ám a zsoltárok (psalmi) voltaképpen az erkölcs területére tartoznak, hogy a test hangszere által (per organum corporis) megismerjük, mit kell tennünk és mit kell elkerülnünk. Aki pedig az odafent való dolgokról értekezik és a világ összhangzását (concentum mundi), valamint az összes teremtmény harmonikus rendjét (ordinem atque concordiam) gondos elemzőként feltárja, az lelki éneket énekel (spirituale canticum canit). Vagy másképpen —hogy az egysze-

⁸ Lib. II. cap. XIII. PL XXVI. 92 (v. 95).

⁹ Lib. III. cap. V. PL XXVI. 526–529 (v. 561–562).

rűbbekre tekintettel kézzelfoghatóbban adjuk elő, amit akarunk— a zoltár (psalmus) a testre, az ének (canticum) az elmére vonatkozik. Ezek szerint énekelnünk (canere), zoltároznunk (psallere) és az Istent dicsérnünk is egyaránt inkább kell a lelkünkkel, mint a szavunkkal (voce). Pontosan ezt jelenti, amit olvasunk: *énekelvén és zoltározván* (cantantes et psallentes) *szívetekben az Úrnak*. Hallják meg ezt a fiatalok, hallják meg azok, akiknek az egyházban a zoltározás a feladata (psallendi ... officium est), hogy az Istennek nem szóval (voce), hanem szívvel kell énekelni (cantandum). S nem kell a gégét és a torkot (guttur et fauces) színészek módjára (in tragoedorum modum) édes gyógyszerrel bekenni, hogy az egyházban színházi dallamok (theatrales moduli) és énekek (cantica) hangozzanak fel, hanem félelemben, cselekedetben és az Írások ismeretében szóljon az ének. Legyen valaki akár, mint mondani szokták, „kakofón”¹⁰ is, ha jó cselekedetei vannak, édes hangú énekes (dulcis ... cantor) az Isten előtt. Úgy énekeljen (cantet) Krisztus szolgája, hogy ne az éneklő hangja (vox canentis), hanem a felolvasott (quae leguntur) szavak (verba) találjanak tetzésre, hogy a gonosz lélek, amely Saulban volt (1Sm 16), kivetessék azokból, akiket őhozza hasonlóan birtokában tart, és ne juthasson bele azokba, kik az Isten házáat a népek színpadává tették.

Ismeretlen szerző: Commentarii in epistolas Pauli¹¹

Szólván egymás között zoltárookban (in psalmis) *és himnuszokban* (hymnis) *és lelki énekekben* (canticis spiritualibus). Nem a világ cselekedeteiben, ahogy a Próféta mondja: *Hogy szólja a szám az emberek cselekedeteit.* (Ps 16,4) *Énekelvén és zoltározván* (cantantes et psallentes) *szívetekben*. Ne csak szánkkal visszhangozzuk (resonemus) Isten igéit.

Ismeretlen szerző: Commentarii in epistolas Pauli¹²

Zoltárookban (in psalmis) *és himnuszokban* (hymnis) *és lelki énekekben* (canticis spiritualibus); *hálával*. Zoltárokkal (psalmis), mint Dávidéi; himnuszokkal (hymnis), mint a három ifjúé; énekekkel (canticis), mint Mózesé, és a többieké, amelyek lelkiek (spiritualia). És nem testies vagy ocsmány nótázással (cantilenis). *Énekelvén* (cantantes) *szívetekben Istennek*. Nem olvassuk sehol senkiről, hogy hang nélkül énekelte volna (sine voce cantasse). Ezért ebben a kifejezésben: *szívetekben*, ezt kell értenünk: szívetekből, tudniillik, hogy ne csak szánkkal, hanem szívünkkel is énekeljünk: *Magasztallak, Uram* —úgymond— *teljes szívemből.* (Ps 9,2; stb.)

¹⁰ A görög szó emberre vonatkoztatva azt jelenti: 'rossz hangú'.

¹¹ Cap. V. PL XXX, 837. Hieronymus Stridoniensis (?).

¹² Cap. III. PL XXX, 859–860. Hieronymus Stridoniensis (?).

(Ps.-)Augustinus: De cantico novo¹³

Amikor azt mondta: *kegyelemből üdvözültetek* (E 2,8), oltalomért könyörgött. Amikor azt mondta: *zsoltárokból (in psalmis) és himnuszokban (hymnis) énekelvén (cantantes) szívetekben Istennek, szent vezényszóra¹⁴ (celeuma sanctum) oktatott.* Amikor azt mondta: *reménységben tartattunk meg* (R 8,24), horgonyt vetett a hívők szívébe.

Augustinus Hipponensis: Sermones de tempore — Sermo CCXXV. (in Pasch. II)¹⁵

Hálát adok neked, Uram, mert amit mondok, vagy mondani akarok, te mind ismered. Mégis én tápláltam asztalod morzsáival szolgatársaimat; tápláld te is, és dajkáld még bentebb azokat, akiket újjászültél. Lám, mi volt ez a tömeg? Sötétség. Most pedig világosság az Úrban. Az ilyeneknek mondja az Apostol: *Valamikor sötétség voltatok, most pedig világosság az Úrban.* (E 5,8) Ó, ti, akik megkeresztelkedtetek, egykor sötétség voltatok, most azonban világosság az Úrban. Ha világosság, akkor nappal is, mert *az Úr a világosságot nappalnak nevezte el.* (Gn 1,5) Sötétség voltatok, világossággá tett benneteket, nappallá tett benneteket. Rólatok énekeltük: *Ez az a nap, melyet az Úr szerzett nekünk, örvendezzünk és vigadozzunk rajta.* (Ps 117,24) A részegség a sötétséghez tartozik. Nehogy az legyen, hogy józanul távoztok és részegen tértek vissza — délután is viszontlátunk benneteket. A Szentlélek lakást vett nálatok, ne költözzék ki; vigyázzatok, nehogy kizárjátok őt szívetekből. Jó vendég: üresnek talál, betölt benneteket; szűkölködőnek talál, táplál benneteket; végül szomjazónak talál, megrészeget benneteket. Ő maga fog megrészegetíteni titeket, hiszen az Apostol azt mondja: *Meg ne részegedjete borral, mert benne vagyon minden tobzódás.* (E 5,18) És mintha meg akarna tanítani bennünket arra, hogy honnan részegedjünk meg, hozzáteszi: *hanem teljesedjete be Szentlélekkel; szólván egymás között zsoltárokkal (psalmis) és himnuszokkal (hymnis) és lelki énekekkel (canticis spiritualibus), énekelvén (cantantes) szívetekben az Úrnak. Az, aki örvend az Úrban és nagy ujjongással dicséretet énekel (cantat) az Úrnak, nemde részeghez hasonló? Ezt a fajta részegséget helyeslem: Mert nálad van, Isten, az élet forrása, és gyönyörűséged patakjából itatod őket. Honnan? Mert nálad van, Isten, az élet forrása, és a te világosságodban látjuk meg a világosságot.* (Ps 35,9.10) Isten Lelke ital is, meg fény is. Ha egy forrást találnál a sötétségben, világot gyújtanál, hogy eljussál hozzá. Ám ne gyújtsál világot a világosság forrásához: ő világít neked, és téged magához vezet. Amikor az italhoz járulsz, jöjj hozzá, és világosodjál is meg! *Jöjjetek hozzá és megvilágosodtok.* (Ps 33,6)

¹³ PL XXXIV. 679.

¹⁴ A görögből vett *celeuma* szó elsősorban az evezősök ütemes vezényszavát jelenti, ritkábban pl. a szőlőtaposók kiáltását (Jr 25,30) vagy győzelmi kiáltást (Jr 51,14). Az első jelentést indokolja a folytatás hajósmetaforája.

¹⁵ Cap. IV. PL XXXVIII. 1038.

Augustinus Hipponensis: De opere monachorum, cap. 1.¹⁶

Mit használ ugyanis az, hogy amikor étkezünk, lelkileg (spirituálisan) táplálkozunk Isten igéjéből, ha ebből fakadóan nem munkálkodunk mások épülésén? Ugyanígy ama rest szolgának mit használt a kapott talentum, ha elrejtette és nem munkálkodott ura hasznán? Csak annyit, hogy a végén még azt is elvették tőle, és kivettetett a külső sötétségre. (Mt 25,24.30) Mi is így teszünk — mondják—: együtt olvasunk testvéreinkkel, akik a jelen világ hevétől elcsigázva idejönnek hozzánk, hogy nálunk Isten igéjében, imádságokban (in orationibus), *zoltárokból* (psalmis), *himnuszokban* (hymnis) és *lelki énekekben* (canticis spiritualibus) megpihenjenek. Megszólítjuk őket, vigasztaljuk, buzdítjuk, építvén őbennük, ha észrevesszük, hogy életükből előrehaladásukhoz képest valami még hiányzik. Ha nem így tennénk, veszedelmes volna nekünk a lelki (spiritualia) táplálékok vétele az Úrtól. Azt mondja ugyanis az Apostol, hogy *aki nem akar dolgozni, ne is egyék*. (2Th 3,7)

¹⁶ PL XL. 549.